

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
Серія: Літопис УВАН
Ч. 18.

АНДРІЙ КАЧОР

РОЛЯ „ПРОСВІТИ”
В ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

“PROSVITA” IN THE ECONOMIC DEVELOPMENT
OF WESTERN UKRAINE

Вінніпер

1960

Накладом Товариства

ЛІТОПИС УВАН

XVIII.

UVAN CHRONICLE

XVIII.

UKRAINIAN FREE ACADEMY OF SCIENCES
Series: UVAN Chronicle
Editor J. B. Rudnyckyj
No. 18.

A. KACHOR

"PROSVITA"
IN THE ECONOMIC DEVELOPMENT
OF WESTERN UKRAINE

Winnipeg

1960

Published by Ukrainian National Society "Prosvita"
Port Arthur

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК

СЕРІЯ: ЛІТОПИС УВАН

Ч. 18.

АНДРІЙ КАЧОР

РОЛЯ „ПРОСВІТИ”

В ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ

ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

Вінніпег

1960

Накладом Товариства “Просвіта”
в Порт Артурі

Printed by Trident Press Ltd., Winnipeg, Man., Canada.

В С Т У П

У 1958 р. увесь український світ, поза залізною заслоною, відмічував і святкував 90-ліття “Просвіти” у Львові.

90-ліття “Просвіти” — це історія відродження українського народу. Це історія останніх трьох поколінь українського активу, або — як дотепно це завважив ред. С. Волинець у своїй святочній промові на ювілею Читальні “Просвіти” у Вінніпегу того ж року — “це ювілей бабуні, але цієї поважної, статечної і розумної бабуні, що виховала три покоління та з гордістю глядить на успіхи своїх дітей і внуків”.

У ювілейних промовах, статтях, а навіть в окремих розвідках дуже широко описувано культурно-освітню працю “Просвіти”, але дещо замало насвітлено значення “Просвіти” в розвитку народнього господарства України, а зокрема в розвитку економічного відродження Галичини.

А тим часом визначні діячі-просвітяни були неменш визначними економічними діячами і їх вплив на розвиток господарської думки і господарського чину був більш чим замітний.

Згадаймо тільки таких економічних діячів “Просвіти”, як о. Степан Качала, Володимир і Осип Барвінські, о. М. Михайлович, о. І. Негребецький, о. Данило Танячківич, а пізніше — з другого вже покоління просвітян — інж. Василь Нагірний, Кость Паньківський, Кирило Кахникевич, д-р Кость Левицький, д-р Євген Олесницький, о. Тит Войнаровський, д-р Степан Федак, оо. Юліян і Тома Дуткевичі, о. О. Нижанківський, д-р Т. Кормош, д-р М. Коцюба і інші. З молодших — третього покоління — згадати б тільки деяких інженерів-агрономів, як О. Гарасевича, С. Кузика, Г. Думку, Ю. Павликовського, М.

Творидла, М. Холевчука, Є. Храпливого, Г. Еліяшевського і багато, багато інших.

Всі вони зустрічалися і обмінювалися думками в “Просвіті” і під їх впливом “Просвіта” велику частину своєї праці присвячує економіці нашого села, не забуваючи і про потреби українського міста.

І тому доцільно буде, з нагоди 90-ліття “Просвіти” у Львові та Золотою Ювілею “Просвіти в Порт Артурі у Канаді, хоч коротко і дуже загально згадати про економічне відродження західно-українських земель — про вплив “Просвіти” на економічне відродження східно-українських земель не будемо говорити, бо не маємо на це під руками джерельних матеріалів — і про заслуги Матірнього Товариства “Просвіти” в цьому відродженні.

Мені припав почесний обов’язок репрезентувати сьогодні, цією скромною згадкою-статтею, третє покоління, якого старша частина відновила і очолювала працю “Просвіти” між двома світовими війнами, а молодша, до якої себе зараховую — включилася до цієї поважної та великої праці і допомагала їй вести аж до часу ліквідації Матірнього Товариства “Просвіти” большевицько-московським окупантом у 1939 році.

ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ПАНЩИНИ В ГАЛИЧИНІ

Наслідки панщизняного підданства в Галичині до 1848 року і кріпацтва на східно-українських землях до 1861 року були страшною перепорою в поступі розвитку народнього господарства України на довгі роки.

Голод, який зачався під кінець панщини у Галичині у 1847 р., і який тривав повних десять літ, тобто до 1857 року, спричинив епідемію різних заразливих недуг, включно з холерою, які за цей час, за обрахунком проф. Буяка, забрали в самій Галичині 2,188.291 жертв у людях, або на 409,070 осіб більше, як за цих 10 літ прийшло на світ.

Акт скасування панщини в Галичині і кріпацтва на східно-українських землях привернув вправді селянам особисту свободу і право власности на землю, цебто прав-

но давав селянам такі права, які вони мали до 1340 р. у власній державі, одначе акт скасування панщини і кріпацтва не розв'язував ще селянського питання з економічного боку, а тим самим не давав можливості до розвитку сільського, чи навіть міського господарства. Наприклад у Галичині такі проблеми, як **індемнізація, сервітути і право пропінації** довго тяжіли над господарськими відносинами і стримували всякий поступ.

Сьогодні тільки з прикрістю можемо ствердити, що ще до 1867 р., тобто до часу появи в Галичині закону, що дозволяв громадянам Австрії об'єднуватися добровільно в організації приватного характеру — на східньоукраїнських землях подібний закон появився аж по 1905 році — не було на українських землях ні освітніх, ні економічних, ані навіть станових товариств, які займалися б ширенням культури взагалі, а господарської культури і господарської самопомогі зокрема. Цією роботою частинно займалися громадські уряди та церковні братства. Громадським урядам припав обов'язок охороняти своїх громадян перед лихвою та голодом при допомозі громадських шпихлірів, які відомі нам ще з історії старого Єгипту і Риму.

Історію громадських шпихлірів у Галичині докладно простудіював Іван Франко і описав в окремій науковій праці п. н. "Громадські шпихлірі і шпихліровий фонд у Галичині 1784-1840". Початок їх такий: у 1782 р. незнаний нам ближче урядник, Юрій Косович, на основі досвіду чеських шпихлірів, зладив проєкт закону (статуту) для цісаря Йосифа II., щоб грошеві кари, накладені центральним австрійським урядом на домінії за кривдження підданих, зуживати на закладання шпихлірів у Галичині. Справу цю, по двох роках студій в канцелярії цісаря і губернатора, полагоджено позитивно і в 1784 році цісарським декретом доручено такі шпихлірі організувати на терені цілої Галичини, а зокрема там, де були якісь громадські чи державні добра.

Ці громадські шпихлірі, під опікою австрійського уряду, досить гарно розвинулися і проіснували аж до на-

полеонських війн, коли їх пограблено для військових потреб. У 1821 р. австрійський уряд розв'язав усі громадські шпихлірі як неістотні, одначе ідея цих шпихлірів залишилася в пам'яті народу як добрий спомин і в голодові роки народ сам, самотужки, почав закладати подібні громадські шпихлірі для самооборони перед голодовою смертю. Ці самопочинно організовані народом громадські шпихлірі по знесенні панщини в деяких місцевостях гарно розвивалися та стали пізніше підґрунтям для сільсько-господарської кооперації.

Ще більше громадськими і більш національними, як шпихлірі, були церковні братства, ці нащадки традиційних розсадників української культури в прадавніх часах української історії. В братствах гуртувалися селяни, міщани, купці і ремісники. Братства мали свої запомогові каси і звертали досить пильну увагу на економічне положення українського народу. Згадати б тільки відозву львівських церковних братств видану в 1849 р. до всіх братств у краю з закликом засновувати школи з дяко-учителями, в яких між іншим взивали вчити ремесла та господарства.

Одначе ні братства, ні громадські уряди, з огляду на свій характер і страшну безпросвітність цілого народу, не змогли привести народ до культурного і економічного відродження, бо назріваючі потреби переростали їхню силу і їхню спроможність.

Не диво, що І. Наумович — відомий москвофільський діяч — в 1886 році писав про братства таке: “у нас були братства в кожному селі, та чого ж вони були? — до воску і більш нічого. В церкві горіли свічки, а під саму церкву вліз жид у хату. І тепер не викуриш його нічим”.

Згодом церковні братства перемінювалися на “Братства Тверезостей”, які також відіграли свою ролю в освідомленні народніх мас, але це вже окрема тема.

Були ще різні спроби приватного характеру зрушити думку про потребу ширення господарської освіти. Згадаймо хочби такі популярні часописи, як “Письмо до громади” (1863-64) під редакцією С. Шеховича, “Дім і шко-

ла” в тому ж самому часі під редакцією Гушалевича, “Неділя” (1865-66) під редакцією М. Попеля, “Порадниця домашня” і “Секретар” (1865) знов же спроби С. Шеховича — всі вони присвячують багато місця господарським справам. Появляються і книжечки господарського змісту. Наприклад у 1862 р. в Перемишлі появилася книжечка (автор скрився під криптонімом — (“Л-ський”) “Рільництво”, а в 1864 р. Т. Бобикевич у Коломиї видає “Порадник для любителів скотарства”. Все ж таки, це були тільки спроби, без більшого впливу на загал українського народу.

Щойно з появою закону в Галичині, 15-го листопада 1867 р., про добровільні організації приватного характеру почали творитися по містах Галичини польські та жидівські торговельні та ремісничі організації, які стали поштовхом для подібної праці серед українців. На жаль перші спроби, із-за браку фахівців, були неуспішні. Наприклад, зараз по появі згаданого закону, бо вже 15 грудня 1867 р. засновується у Львові український Банк Рустикальний, чи точніше Ц. К. (цісарсько-королівський — прим. автора) Упривілейований Галицький Заклад Кредитовий Селянський. Установа ця збуджувала великі надії і мала великі на ті часи завдання: допомогти селянам дешевим кредитом у боротьбі з лихвою. Але цих надій названа установа не виправдала. Навпаки. Своім нефаховим веденням розчарувала український народ у Галичині на довгі роки до своїх господарських установ. Названий банк треба було в 1883 р. зліквідувати.

Були ще й інші спроби організувати господарське життя, або точніше господарську освіту для наших селян, але вони не були успішні і тому не будемо над ними тут застановлятися.

“ЩО НАС ГУБИТЬ, А ЩО НАМ ПОМОГТИ МОЖЕ. . .”

В цьому, просто безнадійному положенні українського народу треба подивляти гурт молодих людей, здебільша студентів, які усвідомили собі дійсність і цю дійсність рішили не словами та деклараціями, але практичною роботою змінити на кращу.

Духовним провідником цього гурта був о. Степан Ка-

чала. Він деякий час змагався за оживлення праці “Галицько-Руської Матиці” у Львові, а коли це йому не повелось, в нього зроджується думка заснувати окреме товариство, яке взяло б на себе обов’язок служити рідному народові. З цією метою створено в березні 1868 року окремий комітет, під проводом проф. А. Вахнянина, проф. О. Партицького і д-ра К. Сушкевича. Цей комітет, спираючись на закон з 1867 р., підготував статут і на 8 грудня 1868 р. скликав основуючі загальні збори “Просвіти”.

Самі збори відбулися в чужій залі, в приватності всього 65 осіб, при ворожій наставленню до нового товариства старшого громадянства і великої частини духовенства, що тоді було в москвофільському таборі. Зборами проводив львівський міщанин-купець Товарницький, секретарював д-р Корнило Сушкевич і студент Володимир Ганкевич.

Першим головою “Просвіти” вибрали збори проф. О. Огоновського, але він відмовився, тоді обрано головою проф. Наталя Вахнянина, заступником д-ра К. Сушкевича, а до Виділу ввійшли ще Олександр Борковський, Іван Комарницький, Омелян Партицький, проф. О. Огоновський, Михайло Коссак, Юліян Романчук, Максим Михалюк і Корнило Устіянович.

І так почалася організована вже праця для піднесення культурного рівня українського народу спершу тільки в Галичині, а згодом у цілому світі, де тільки жили українці.

За першим статутом “Просвіта” мала бути науково-освітнім товариством, яке збирало б і видавало б народні пісні, казки, перекази і взагалі все те, що могло б сприяти до пізнання народу, його побуту та історії. І хоч у першому статуті “Просвіти” не згадується про економічну діяльність товариства, то вже на основуючих загальних зборах правник Січинський, говорячи в дискусії про програму діяльності “Просвіти”, сказав: **“Розбудивши в нашій народі достаточну охоту до читання, перейшли б ми до науки дуже важної і нашому народові конечно потрібної, до науки о господарстві”**.

На других загальних зборах, 26 травня 1869 року, статут змінено в тому напрямі, що усунуто науковий характер товариства, а перетворено його на суто освітнє, маючи на увазі також економічну освіту.

Розглядаючи працю “Просвіти” в цілому і шукаючи в ній праці для економічного відродження нашого народу, треба б цю працю поділити на такі чотири періоди часу, а саме: 1) економічна діяльність “Просвіти” в рр. 1868-90; 2) “Просвіта” як освітньо-господарське товариство в рр. 1890-1906; 3) економічна діяльність “Просвіти” в рр. 1906-1914; 4) роля “Просвіти” в розвитку української кооперації в рр. 1920-1939.

Зараз у початках свого існування “Просвіта” дала почин до заснування ремісничого товариства “Побратим” у Львові (1872-75), яке стало предтечею пізнішого ремісничого товариства “Зоря”.

Перша книжечка “Просвіти” п. н. “Зоря”, видана в 1869 р., написана чистою народньою мовою і в цілості присвячена господарським справам.

Під впливом постанов загальних зборів “Просвіти” Северин Шехович видає перший український фаховий господарський часопис “Господар” (1869-1870), якого вийшло 28 чисел.

У 1869 році видала “Просвіта” книжечку о. Степана Качали п. н. **“Що нас губить, а що нам допомогти може”**, письмо для руських селян у формі популярних розмов, у яких автор виказує потребу організувати громадські шпихлірі та каси як засіб громадської самооборони. Ця книжка наробила великого шуму і спопуляризувала в широких масах нашого громадянства не тільки ім’я автора книжки, але ім’я самої “Просвіти” як товариства для народу.

Книжечка о. С. Качали знайшла для себе велику прихильність серед народу і “Просвіта” мусіла її два рази перевидавати в 1872 і 1874 році — разом 10.000 примірників. Як на ці часи наклад колосальний і почитність книжки дуже велика. Не будемо тут розглядати всіх тих аргументів, які автор дуже вміло і дуже популярно виловив, щоб

переконати загал нашого громадянства, “що нас губить і що нам допомогти може”. Згадаймо тільки, що брошура о. С. Качали хоч і не дала безпосереднього почину до творення самостійних господарських установ, то наробила такого розголосу серед української суспільности, що поляк посол Поляновський доглянув у ній ширення суспільно-клясової і народної ненависти і з того приводу поставив у Галицькій Сеймі пропозицію відібрати “Просвіті” державну субвенцію (допомогу).

Це дало почин до того, що тодішній голова “Просвіти”, третій з черги, — по Н. Вахнянинові (1868-1870) був Юліян Лаврівський (1870-1873) — Володислав Федорович, багатий дідич-філянтроп, розвинув широку програму економічної діяльності “Просвіти”, поділяючи цілу працю товариства на дві секції: літературну і економічну. Кожна секція відбувала раз на тиждень окреме засідання, на яких розглядала і вирішувала всі біжучі життєві проблеми, які відносилися до українського літературного чи господарського життя. В тому часі “Просвіта”, за допомогою самого голови, що на цю ціль зложив княжий дар 12.000 зр., видавала кожного місяця одну книжечку для народу. В рр. 1874-1875 вийшло 24 книжечки накладом 281.850 примірників. Це вже був успіх. Це був початок духової революції і початок справжнього відродження, бо і народ і провід народу пізнав, що його губило (темнота і безпросвітність), а що йому допомогти може (освіта і самоорганізація).

В тому ж часі під впливом “Просвіти” москвофільський діяч І. Наумович почав видавати для народу українською народною мовою тижневик “Наука” і місячник “Руская Рада”, які також причинилися до піднесення народної свідомости широких мас. З ініціативи того ж самого І. Наумовича засновується, на зразок “Просвіти”, москвофільське товариство ім. М. Качковського, яке не тільки наслідує “Просвіту”, але приступає до організації Читалень по селах і дуже завзято починає акцію заснування по селах сільсько-господарських крамниць.

Ця конкуренційна діяльність москвофільського табору примуєила провідників української народовецької течії до більш посиленої праці. Одначе довший час успіхів великих не було, бо не було на низах, по наших селах, а навіть по містах, вироблених і свідомих провідників, які зуміли б запалений смолоскип “Просвіти” в 1868 р. роздмухати у великий просвітний вогонь. Провідників тих і не могло бути, бо не було ще ґрунту, на якому вони могли б вирости, а ґрунтом таким є крім освіти і національної свідомости ще й економічний добробут і економічна незалежність. А в нас тоді не було ще ні одного, ні другого. . .

ЕКОНОМІЧНІ УМОВИНИ В ГАЛИЧИНІ І ПІОНЕРСЬКА ПРАЦЯ “ПРОСВІТИ”

У 1873 році появилсь в Австрії перший кооперативний закон, на основі якого поляки і жиди почали організовувати свої господарсько-зарібкові спілки. Економічна Секція “Просвіти” простудіювала цей закон і почала пропагувати кооперативні ідеї серед нашого народу. Що більше, в 1874 році “Просвіта” видала навіть статут для позичково-кредитових кас і поучення як закладати громадські шпихлірі. Та сталася одна подія, яка спинила господарську працю “Просвіти” на кільканадцять літ, а саме: 1873 р. твориться т. зв. староруська святоюрська партія, яка організовує “Общое Кредитное Заведеніє для Галиції і Буковини”. Була це банкова установа, затверджена міністерством внутрішніх справ з правом видавати заставні листи з метою піднести торгівлю і промисл.

На жаль, ця установа, мимо мільйонових підмог з Росії, пішла шляхом Рустикального Банку, тобто несовісні та нефахові люди довели її до банкруцтва в 1884 році, чим принесли матеріальну руїну для багатьох установ і господарств, а цілому громадянству моральну зневіру у власні сили.

І тому не диво, що замість обширної літератури про організацію кооператив і практичних заходів для прак-

тичної організованої господарської праці в рамках закону з 1873 року, як це зробили жиди, німці, чехи і поляки, в нас аж 1883 року появляється брошура о. Данила Танячкевича п. н. “Як закладати Правди на взір закомарської Правди, аби бідних людей у великій біді рятувати”.

А люди в тому часі на правду були дуже бідні і то не тільки в Закомарю, парохії о. Танячкевича, але в цілому краю.

Це був час, коли парова машина, винайдена в 1784 р. Джемс Лотом, була примінена в промислі і транспорті (Ю. Стіфензон збудував першу залізницю в 1830 р.).

Господарства всіх країв переводили реформи, мусіло піддатися змінам і хліборобське господарство нашого селянина, бо система натурального господарства не змогла забезпечити населення перед голодом. Пригадаймо собі, що в 1861 р. проведено залізничий шлях з Відня до Львова, в 1869 році продовжено його до Черновець, а в 1874 році збудовано ще дві лінії через Карпати на Угорщину.

Залізнична сітка засадничо, в кожному краю, мала великий вплив на розвиток торгівлі і промислу по містах, а також мала вплив на збут сільсько-господарських продуктів із сіл.

У нас, у Галичині, точніше в Австрії, сталося зовсім навпаки. Парова машина допомогла власникам капіталів зорганізувати великі фабрики і то здебільш поза межами Галичини, які з місця підкосили і так слабе українське міщанство. Дрібний ремісник, дрібний купець і промисловець міг протиставитися великій фабриці та взагалі великим підприємствам лише при допомозі сильної становой або фахової організації, яка диспонувала б дешевим кредитом. Тимчасом у нас тоді не було ні станових, ні професійних господарських організацій, ні кредитових установ.

Ще гірше малася справа з нашим галицьким селом. Селянин, замкнений досі в своєму селі з його натуральним способом господарки і життя, попав нагло в капіталістично-промислове господарство, яке видерло йому з рук до-

машне ремесло і домашній промисл, замінюючи його фабричною тандитою та обдарувало його новими високими податками, які росли рівномірно з розбудовою краю, міст і громад. Селянин мусів продавати збіжжя та інші земні плоди за безцін, бо на ринках появилoся заморське збіжжя по нижчих цінах, як крайове збіжжя. Селянин продавав не надвижку продуктів, бо таких він не мав, але відбирав собі і дітям від рота, щоб лише заплатити податок. Кількість продуктів із-за примітивної господарки не зростала, зате зростало населення і зростали витрати цього населення. В такому безнадійному стані селяни попадали в розпуку. Одні шукають виходу з положення втечею до міст, інші втікають “світ за очі”, на еміграцію, а ще інші, що дуже були привязані до батьківської землі, позичають гроші на лихварський відсоток у жидів з метою поправи господарства, не знаючи, як це господарство поправити, попадають у щораз більші довги і їх з часом ліцитують.

А найгірше в тому нещастю було те, що люди з бід і горя почали всі, поголовно, пити, пропиваючи рештки свого майна. Відомий наш дослідник Володимир Навроцький подає, що в рр. 1873-1883 в Галичині зліцитовано 23.237 селянських господарств, вартости щонайменше 23 мільйонів гульденів, за довжну суму 6,633.713 гульденів, або іншими словами 60 відсотків майна наших зліцитованих селян забрали жиди-вірителі даром. Щ о д о піянства, то цей самий дослідник подає, що в 1878 р. в Галичині було 23.269 шинків — один шинок припадав на 233 душі, а на одну душу припадало 26 літрів випитої горілки річно.

Коли до того додамо, що в 1868 році вийшов закон про вільний поділ і продаж землі, а другий закон зносив всякі кредитові обмеження, то тоді побачимо наглядно, що українське село, яке по знесенні панщини потребувало доброї опіки, господарської поради, необхідних аграрних реформ, дешевого і довгоречинцевого кредиту та найважливіше освіти, замість того одержало карловаті господарства, обтяжені додатковими податками за право ін-

демнізації і пропінації, дуже обмежено його права користування з лісів і пасовиськ, позбавлено його примітивної освіти, а обдаровано його свободою затягати лихварські позики, ділити і продавати землю та. . . пити горілку.

В таких соціально-господарських умовах “Просвіта” розпочала свою піонерську працю. Вона мусіла спершу обмежити свою працю до видавання дрібних книжечок і перших шкільних підручників, улаштування публичних відчитів і музично-вокальних вечорів по містах, закладання громадських або церковних читалень, допомагати учителям посібняком до поодиноких предметів навчання, тощо.

З ініціативи “Просвіти” були спроби організувати українські ремісничі товариства “Побратим” у Львові (1872), “Поміч” у Підгайцях (1873), “Надія” в Збаражі і “Порука” в Помор'янках (1875), але всі вони не втрималися довго.

Щойно “Зоря”, заснована в 1883 році у Львові інж. В. Нагірним, і перша споживча кооператива “Народна Торговля” у Львові, заснована того ж самого року тим самим інж. В. Нагірним, були вже вдалими спробами, організовані фахово і солідно і проіснували до наших днів.

На цій піонерсько-підготовчій праці “Просвіти” пройшло життя одного покоління (1868-1888).

“ПРОСВІТА” ЯК ЕКОНОМІЧНО-ПРОСВІТНЕ ТОВАРИСТВО

Основоположники “Просвіти” весь час мали на увазі піднесення освіти і матеріального добробуту українського народу, однак всі спроби на економічному полі в перших роках існування “Просвіти” не давали сподіваних наслідків.

Щойно друге, післяпанщизняне, покоління, надхнене ідеями своїх батьків і відповідно фахово підготоване до нових умов життя, кинуло клич ревізії цілої програми праці “Просвіти”. Замітне, що молодь цього часу, це друге просвітянське покоління, настирливо домагалася від проводу “Просвіти” економічної діяльності.

З тією метою Виділ “Просвіти” скликав окрему нараду-анкету в 1888 р., на якій передискутовано всі можливості зміни статуту і праці товариства. Що більше, представник молоді, студент Олександр Колесса в імені студентської молоді на загальних зборах Т-ва 28 серпня 1890 року в Коломиї, предложив новий статут для “Просвіти”. Загальні збори цього статуту не прийняли, але постановили, що “Просвіта” має стати просвітно-економічним товариством. Крім цього на тих зборах обрано окрему статутову Комісію, яка мала приготувати новий статут. Референтом цієї Комісії став молодий правник, майбутній провідний діяч західньо-українських земель, д-р К. Левицький.

У новому статуті положено сильний натиск на основування Читалень “Просвіти”, яких досі не було, а також підкреслено, що “Просвіта” має **“дбати про піднесення добробуту руского (читай українського — прим. А. К.) народу”**.

Новий статут затвердили загальні збори “Просвіти” у Львові, 25 березня 1891 року. На основі нового статуту, “Просвіта” могла не тільки улаштовувати відчити, театральні вистави, концерти, тощо, але — і це найважливіше — закладати і вести в цілому краю (тобто в цілій тоді Австрії, точніше в Галичині) читальні, закладати і вести читальняні крамниці, каси ощадности, могла творити рільничо-господарські спілки, промислові підприємства, шпихлірі збіжжя, тощо.

На основі нового статуту “Просвіта” організує по повітах свої філії, на які накладає обов’язок нагляду і контролі праці по повітах і округах. Вправді першу філію “Просвіти” засновано ще в 1875 році, а в 1890 році було вже чотири філії, але вони не мали ні Читалень, ні того права, яким наділено філії після 1890 року.

У 1895 році “Просвіта” мала вже 10 філій і 233 читалень; у 1900 році 20 філій і 924 читалень та 75 будинків, а 1914 року було 77 філій і 2.944 читалень з 504 будинками.

Для переведення в життя нового статуту і розгорнення другого етапу праці, “Просвіта” видає три книжечки

д-ра Костя Левицького, які начеркують цілу програму праці, а саме: “Що має робити “Просвіта” на основі нового статута” — видано в 1892 році, “Про шпихлірі і крамниці” (1893) та “Про сільські каси позичкові і щадничі” (1894).

Роки 1891-94 позірно виглядають слабими на господарську діяльність. В цих роках не діється ще нічого “великого”, але в цих роках переведено реорганізацію цілої системи праці, а саме: інж. В. Нагірний пише “Порадник для крамниць”, і в’яже крамниці при Читальнях з обслугою “Народної Торговлі”, яка з тою метою закладає по всіх містах Галичини свої філії і склади. К. Кахникевич у 1895 р. видає перший торговельний підручник українською мовою п. н. “Наука о товарах”. В тому часі підготовано цілу низку економічних книжечок, з яких “Просвіта” тільки в 1896-97 р. видала 15, крім календарів, де також багато місця присвячено господарським справам.

Це було мало, дуже мало, коли міряти міркою Західної Європи, де в тому часі процвітали вже великі кооперативні центральні, величезні збіжжєві елевейтори, банкові дома, мільйонові торговельні підприємства, але дуже багато, коли реально оцінити можливості, серед яких “Просвіта”, наче мати дітей, вчила своїх членів господарської азбуки, або, як казав пізніше мабуть д-р Є. Олесницький, “осторожна мати “Просвіта” призвичаювала своїх дітей ходити по нерівному ґрунті, бо наш нарід був за бідний, щоб міг ризикувати”.

У 1897 році маємо вже при Читальнях 146 крамниць, 124 кас і 60 шпихлірів. Це був початок економічного росту і організації Галичини, на який треба було чекати повних 20 літ від появи першого кооперативного закону в Австрії. Одначе початок був добрий і “Просвіта” може бути горда на нього. Ось декілька дат і фактів, які потвердять нашу тезу.

Люди з “Просвіти”, це друге молоде покоління при співпраці з старшим громадянством у 1891 році заснують у Львові асекураційне товариство “Дністер”, а кілька літ пізніше і кооперативний банк під цією ж назвою.

У 1894 році розпочало діяти перше кредитове товариство “Віра” в Перемишлі, засноване з ініціативи д-ра Т. Кормоша. За прикладом “Віри” зорганізовано в різних місцевостях Галичини 18 інших кредитових установ. У 1899 р. для цих кредитових товариств треба було зорганізувати кредитову централю п. н. “Крайовий Союз Кредитовий”. На чолі цієї поважної установи став д-р Кость Левицький. Він очолював її і тоді, коли вона перемінилася в “Центробанк”, який большевики зліквідували в 1939 році.

У 1896 році “Просвіта” приймає до праці агронома В. Короля з функцією **мандрівного учителя**. Він у першому році своєї праці відвідав 104 місцевостей і відбув різних господарських лекцій для 6.340 слухачів. 1897 р. В. Король відвідав 87 місцевостей і мав 7.958 слухачів, в 1898-99 рр. він був у 249 громадах і мав 15.614 слухачів. Це була велика і поважна освідомна господарська праця, без якої не можна було думати про систематичну господарсько-кооперативну роботу в наступних роках. Такими мандрівними учителями були: В. Король до 1902 р. О. Гарасевич в 1904-1909 рр. і С. Кузик від 1. 5. 1909 р. до вибуху першої світової війни.

Під впливом “Просвіти” засновується в 1899 році в Перемишлі “Спілка для господарства і торгівлі”, яка в 1909 році стає синдикатом “Сільського Господаря” у Львові, а від 1924 року перемінюється в крайову централю сільсько-господарської кооперації “Центросоюз” у Львові.

З ініціативи просвітянських діячів, оо. Томи і Юліяна Дуткевичів 23 березня 1899 року відбулися основуючі загальні збори Т-ва “Сільський Господар”, а оживив це товариство агроном В. Король. З того малого товариства в маленькім містечку Олесько, коло Бродів, виросла відтак поважна крайова централя наших селян-рільників “Сільський Господар” у Львові (1903), який пізніше під кермою д-ра Є. Олесницького (1909 р.) перебрав від “Просвіти” всю сільсько-господарську працю на себе.

У 1903 році Галичина покривається вже досить густою сіткою самостійних кооператив, які творяться з чи-

тальняних крамниць і читальняних кас і треба було для їх опіки організувати окрему кооперативну централю п. н. “Крайовий Союз Ревізійний” у Львові. “Просвіта” приймає окремого фахового урядника Я. Литвиновича, який всі кредитові, торговельні і промислові підприємства при Читальнях “Просвіти” провіряє і перемінює на самостійні кооперативи.

“Просвіта” висилає свого агронома Я. Гарасевича до Данії на молочарські студії, який по повероті до краю у 1904 році засновує з о. О. Нижанковським першу молочарську спілку в Завадові коло Стрия, а в 1907 р. для молочарських спілок, яких тоді нараховували вже 20, д-р Є. Олесницький, о. О. Нижанковський, о. М. Горалевич і д-р А. Говикович з іншими діячами Стрийщини організують “Крайовий Господарсько-Молочарський Союз” у Стрию, пізніше всім відомий “Маслосоюз”, який був гордістю українського народу аж до приходу большевиків до Галичини.

ЕКОНОМІЧНО-ПРОМИСЛОВА КОМІСІЯ “ПРОСВІТИ” І ПРОСВІТНЬО-ЕКОНОМІЧНИЙ КОНГРЕС В 1909 РОЦІ

У 1906 р. “Просвіта” розпочала третій етап своєї праці, розпланованої на поширення і поглиблення всіх ділянок. З тою метою створено цілу низку фахових комісій, як видавничу, просвітньо-організаційну, економічну і інші.

В склад Економічно-Промислової Комісії при “Просвіті” входили такі наші визначні діячі-господарники: д-р Михайло Коцюба — голова комісії, д-р А. Говикович, о. Йосиф Жук, А. Корнеля, інж. Ю. Мудрак, проф. Р. Залозецький, А. Глодзінський, К. Паньківський (тоді дир. Рев. Союзу), І. Петрушевич, А. Жук, О. Саєвич, Б. Дуткевич, А. Сероїчковський, д-р Г. Величко, В. Шухевич, Я. Литвинович і С. Кузик.

Завершенням економічної діяльності “Просвіти” був **Просвітньо-Економічний Конгрес**, що відбувся в днях 1 і 2-го лютого 1909 року у Львові. Конгрес, який мав відбу-

тися в залі “Сокола-Батька”, в останній хвилині мусів перенестися до великої жидівської залі “Яд Харузім”, бо 768 делегатів, з усіх усюдів української землі, не могли в малій залі “Сокола-Батька” зайняти навіть стоячих місць. На Конгресі були представники Наддніпрянщини, Буковини, Закарпаття, Волині, Полісся і з усіх закутків Галичини.

В Президії Конгресу засів сам мозок України: О. Борковський, проф. І. Горбачевський, проф. М. Грушевський, О. Кобилянська, Н. Кобринська, Олена Пчілка, д-р К. Левицький, артільний батько М. Левитський, голова “Просвіти” П. Огоновський, д-р Є. Олесницький, проф. д-р І. Пулюй, проф. Ю. Романчук, проф. д-р Ст. Смаль-Стоцький, д-р І. Франко, І. Чапельський (тоді голова “Рідної Школи”), Е. Чикаленко (видавець “Ради” в Києві) і Ілля Шраг з Черновець. На залі нарад було: 35 адвокатів і нотарів, 5 агрономів, 2 власників дібр, 118 священників, 44 жінок різних професій, 10 лікарів, 73 міщан і селян, 28 письменників і журналістів, 16 купців і промисловців, 51 професорів, 225 студентів, 12 інженерів, 58 урядників і 61 учителів.

Це був перший і, мабуть, найповніший український парламент, який розглянув ціле українське життя українського народу, поділеного тоді між двох окупантів, Росію і Австрію. На самій економічно-промисловій секції прочитано 31 рефератів і схвалено відповідні резолюції.

Сама Економічна-Промислова Комісія при Головнім Виділі “Просвіти” в рр. 1906-1914 — це по суті була Українська Господарська Рада для цілого нашого народного господарства; там було заступлене хліборобство, ремесло, промисл, торгівля, кредит, домашнє господарство, домашній промисл, забезпечення і професійно-робітничий сектор. Це було наше справжнє міністерство народнього господарства, так, як Конгрес був неофіційним нашим першим парламентом.

Ґрунт для цього третього етапу господарської праці підготували діячі з першого просвітянського покоління, до яких належали: о. Степан Качала, Володимир і

Осип Барвінські, о. М. Михалевич, о. Г. Негребецький, о. Данило Танячкевич і трохи пізніше Кость Паньківський, інж. Василь Нагірний, Кирило Кахникевич і інші.

Започатковану роботу першого покоління перебрало друге просвітянське покоління (1890-1914) серед якого варто відмітити таких діячів, як: д-р Кость Левицький, д-р Є. Олесницький, о. Тит Войнаровський, д-р С. Федак, оо. Юліян і Тома Дуткевичі, о. О. Нижанковський, д-р Т. Кормош, д-р М. Коцюба, О. Гарасевич, Сидір Кузик, Гр. Думка, О. Саєвич, М. Заячківський, о. О. Стефанович і багато інших.

Зовнішнім виявом цього третього етапу господарської праці “Просвіти” була перша Крайова Господарська Вистава в Стрию, у 1908 р., на якій, між іншим, посвячено прапор “Сокола-Батька”, щоб показати і задемонструвати перед світом, що українська молодь згуртована в “Соколах” і “Січах” ідейно пов’язана з “Просвітою” та новим економічним рухом і підготовляє себе на гідного переемника цієї велетенської національної спадщини своїх батьків і дідів.

А спадщина ця була вже велика. Сама “Просвіта” мала тоді 77 філій, 2.944 читалень, 604 читальняних домів, 2.364 бібліотек, 197.035 членів, кілька соток аматорських гуртків, хорів і оркестр.

ПОБРАТИМИ “ПРОСВІТИ” У ПРАЦІ

Побіч “Просвіти” діяло вже Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, засноване в 1873 році з шістьма науковими комісіями (археологічна, правнича, статистична, етнографічна, мовна і лікарсько-природнича), Українське Педагогічне Товариство “Рідна Школа”, засноване в 1881 році, з 54 філіями і 4,800 членами та багато інших культурно-освітніх товариств і установ.

Господарські установи, що вийшли з-під опіки “Матері-Просвіти” почали вже діяти самостійно і мали поважні, як на ті часи, досягнення. І так:

“Народна Торговля”, заснована в 1883 році у Львові мала у 1908 році 1.200 членів, 18 власних складів і крам-

ниць та 102 споживчі кооперативи по містах і містечках Галичини, а торги її переступали вже 2 мільйони австрійських корон.

“Маслосоюз” — тоді Крайовий Молочарський Союз, заснований в 1907 році в Стрию, в 1910 році мав 88 молочарень і 6 крамниць (3 у Львові, а по одній в Стрию, Перемишлі і Станиславові); 17 молочарень мало вже власні будинки, а оборот його доходив 5 мільйонів австрійських корон.

“Центробанк” — тоді ще “Крайовий Союз Кредитовий” — в 1914 році об'єднував 438 кредитових кооператив, а обороти його переступили 100 мільйонів австрійських корон.

В стадії реорганізації була Господарсько-Торговельна Спілка в Перемишлі, заснована в 1899 р., яку згодом перенесено до Львова і з якої після першої світової війни виросла поважна централь сільсько-господарської кооперації “Центросоюз” (1924).

Діяли вже Товариство Взаємних Обезпечень “Дністер” у Львові і Кооперативний Банк “Дністер”, “Віра” у Перемишлі, “Задаткова Каса” в Стрию та інших містах Галичини, які згодом перемінилися в Українбанки, Земельний Гіпотечний Банк у Львові і ціла мережа менших кооперативних установ різного типу по селах і містах Галичини.

На чолі українського кооперативного руху стояв Ревізійний Союз Українських Кооператив у Львові (тоді він називався “Крайовий Союз Ревізійний” — назву змінено після першої світової війни) під проводом д-ра Костя Левицького, який нараховував 609 кооператив і коло 200,000 членів. Крім цього коло 400 райфайзенок і кілька молочарських спілок були під опікою Крайового Виділу, вони щойно згодом стали членами РСУК.

З кооперацією тісно співпрацював “Сільський Господар” — централь сільсько-господарських товариств. Він у 1913 р. нараховував 88 філій, 1,325 кружків (самостійних сільських товариств) і 32.000 членів.

Була вже фахова господарська преса — “Самопоміч”, “Економіст”, “Сільський Господар” — і положені основи фахового господарського шкільництва, а саме:

Заходом визначного господарського діяча, о. Мітрата Тита Войнаровського та о. М. Бачинського, митрополит А. Шептицький подарував для Т-ва “Просвіти” велике господарство з будинками в Милованні, пов. Товмач, на Покутті, де проф. А. Гарасевич і д-р М. Коцюба організували т. зв. садівничо-рільниче заведення і першу українську однорічну рільничу школу нижчого типу. Школа ця розпочала науку 1-го серпня 1910 року, і згодом розрослася в поважну наукову установу, яка діяла аж до приходу большевиків до Галичини в 1939 році.

Другою хліборобською школою була Жіноча Школа Домашнього Господарства Т-ва “Просвіти” в Угерцях Винявських, повіт Рудки, заснована філією “Просвіти” в Рудках, у березні 1910 р., маєтності, дарованій “Просвіті” Михайлом Малецьким.

Для міської молоді “Просвіта” заснувала Торговельну Школу Т-ва “Просвіти” у Львові в 1911 р. Це була перша українська торговельна школа взагалі. Почин до заснування дав проф. інж. Р. Залозецький.

Всю цю велетенську роботу української спільноти перервала перша світова війна. Не тільки перервала розпочату роботу, але й знищила весь матеріальний дорібок. Та війна не зуміла вже знищити самої ідеї співпраці всіх шарів суспільності для добра і дальшого росту українського народу, як також не знищила набутого досвіду двох попередніх поколінь.

ЧЕТВЕРТИЙ ЕТАП ПРАЦІ “ПРОСВІТИ” В РР. 1920-1939

Після першої світової війни “Просвіта” у Львові перша відновила свою діяльність у січні 1920 року, а за нею, наче діти за мамою, почали відновляти свою діяльність всі інші культурно-освітні і господарсько-кооперативні установи.

Почався четвертий етап праці “Просвіти” і третій етап господарської праці під проводом ще багатьох представників другого покоління, але силами нового третього покоління, загартованого у світовій війні і національно зовсім скристалізованого в часах нашого короткого державницького життя в рр. 1918-20. Йому на поміч підросло четверте покоління, виховане “Просвітою”, яке поволі також включалося в ряди громадської праці.

У проводі господарських установ бачимо таких людей, як інж. Ю. Павликовський, Остап Луцький, Є. Пеленський, д-р Є. Храпливий, дир. Денис Коренець, д-р С. Баран, дир. Андрій Мудрик, інж. Андрій Палій, інж. М. Творидло, дир. Ю. Шепарович, дир. І. Филипович, дир. Микола Капушта, дир. Я. Колтунюк, дир. І. Гижа, дир. І. Мартюк, дир. М. Лазорко, інж. Михайло Хронов'ят, інж. І. Ольховий і багато, багато інших визначних кооператорів-господарників, а побіч них, або над ними, як старі ветерани-авторитети, продовжують працю на керівних становищах д-р Кость Левицький, дир. О. Саевич, дир. М. Заячківський, інж. Ю. Мудрак, дир. Д. Коренець, д-р Степан Федак, дир. С. Гарасимович, д-р М. Волошин, інсп. Е. Павлюк, ред. А. Жук, інсп. Стернюк, інсп. А. Гаврилко і інші, що всі їх імена годі вичислити в такій короткій розвідці.

І хоч вся українська кооперація була об'єднана в Ревізійному Союзі Українських Кооператив, який у 1928 р. об'єднував 2.400 кооператив, то у всіх важливих, всенациональних справах засідання і наради відбувалися під проводом “Просвіти” і в “Просвіті”.

Це не випадок, що саме в 1928 р. коли українці відзначували 60-ліття “Просвіти”, господарський сектор Галичини побільшився ще одною організованою клітиною, а саме “Союзом Українських Купців і Промисловців” у Львові, з філіями по всіх більших містах, під проводом Я. Скопляка, інж. В. Несторовича (ред. “Торговлі і Промислу”) і інших.

Цей третій етап господарської праці — це вже окрема тема, якої ніяк не можна вмістити в рамці однієї статті

чи розвідки, бо це вже матеріал, який вимагає окремої великої праці.

“Просвіта” після першої світової війни, точніше від 1924 р. всю господарську працю передала господарським установам, однак не перестала цікавитися і співпрацювати з господарськими установами, підготовляючи для їх праці ґрунт, організуючи різні самоосвітні гуртки, курси та продовжує ведення господарської школи в Милованню і торговельної у Львові, передаючи цю останню під опіку “Рідної Школи”.

ОСТАННІЙ ЮВІЛЕЙ “ПРОСВІТИ” НА РІДНИХ ЗЕМЛЯХ

На закінчення цієї короткої розвідки хочу поділитися споминами про останній ювілей “Просвіти” на рідних землях.

У 1938 р. мав відбутися 70-літній ювілей “Просвіти” у Львові в крайовому масштабі. Однак польська влада заборонила вже саму підготовку до ювілею. В такій ситуації Головний Виділ, у порозумінні з митрополитом А. Шептицьким, рішив 70-ліття “Просвіти” відсвяткувати великою церковною маніфестацією в катедральному храмі св. Юрія у Львові, отриманою з посвяченням прапора “Просвіти”. Це своєрідне свято відбулося в неділю, 22 травня 1938 року.

Пам’ятаю, як сьогодні, був чудовий весняний ранок. Точно о 9.45 на святоюрське подвір’я, виповнене по береги тисячами народу, вмашерували почоти наших установ з прапорами, з прапором української кооперації на чолі. За прапорами, підтримуваний головою “Просвіти” д-ром І. Бриком і головою Ділового Комітету, послом З. Пеленським, йшов одинокий з живих членів основників і найстарший член “Просвіти” ошамбелян Михайло Цегельський, далі три хорунжі П. Петрик, Степан Корецький і В. Татомир несли новий прапор “Просвіти”, а за ними йшов Головний Виділ і члени Ділового Комітету.

В тому моменті вдарили всі дзвони в катедрі св. Юра, за ними відізвався старий Кирило в Успенській церкві, а

далі всі дзвони у всіх церквах старого українського Львова. Це був дуже зворушливий момент, який залишився в пам'яті неодному учасникові на ціле життя. Цілий цей почот пройшов уздовж подвір'я і уставився перед каплицею, яку спеціально збудовано на це свято.

Архиерейську Службу Божу відслужив єпископ Н. Будка в асисті 90-літнього шамбеляна М. Цегельського та найстарших і найповажніших священиків дієцезії, а саме: о. мітрата О. Базюка, о. крилошанина Д. Лопатинського, о. крилошанина Ю. Дзеровича, о. декана Г. Гірняка з Винник і інших.

Високопатріотичну і зворушливу проповідь, пристосовану до моменту, виголосив о. пралат Л. Куницький.

Після Служби Божої духовенство, Головний Виділ, Діловий Комітет, представники центральних установ і преси ввійшли з прапорами до невеличкої каплиці в митрополичій палаті, де dokonano акту посвячення прапору.

Сам прапор був виконаний за проектом мистця С. Гординського в кооперативі "Народне Мистецтво". Це справжній шедевр, один з найкращих, відомих нам, українських прапорів. Права сторона: на блакитному полі молода жінка — символ "Просвіти", — а на лівій стороні напис: "Просвіта" 1868-1938, а в середині рисунок відкритої книжки, від якої розходяться промені сонця, і на книжці напис: "В силі духа перемога і щастя народу".

Акту посвячення прапору dokonав сам Митрополит Андрей. Після посвячення прапор уперше схилився низько перед великим Митрополитом, який у всіх скрутних хвилинах життя українського народу стояв твердо з тим же народом. Багатьом присутнім спливали сльози по обличчі зо зворушення. Митрополит виголосив коротку промову, в якій підмітив це радісне, а водночас і сумне свято 70-літнього ювілею, що його прийшлося відзначати серед таких обставин всенароднього терпіння. "Запорукою нашої остаточної перемоги є те — закінчив Митрополит, — що "Просвіта" і цілий український народ, у хвилинах радості і смутку горнеться до церкви, в ній шукає помічі і в

церкві все знаходить моральну силу для дальшого свого буття”.

Відтак старенький о. Цегельський взяв прапор у руки і передав його голові Т-ва д-рові І. Брикові, виголошуючи коротку і бадьору промову, яку закінчив менш-більш такими словами: “Віддаю цей прапор у твої руки, пане голово, і нехай він у твоїх руках лопоче гордо. Держи його кріпко, а Бог нас не опустить”. Після цього передано прапор хорунжому П. Петрикові, а цей враз із почотом, головою “Просвіти” д-ром І. Бриком, Діловим Комітетом вийшли на балькон митрополичої палати. Тоді впала команда: Позір! і спонтанний оклик “Слава!” та невгомінні оплески заглушили на мить усе докільля. І знов залунав голос дзвона князя Любарта, а далі Кирила...

Ентузіязм зібраного народу дійшов до вершка, коли на бальконі з’явився Митрополит у понтифікальних ризах і хрестом почав благословити народ. Тоді, наче на команду, тисячна маса впала на коліна і почали співати “Боже великий, єдиний. . .”

Закінчення свята відбулося в авдієнційній залі митрополита, де відбувалася присяга хорунжих і вінчання прапору лентами установ. Тут представники центральних установ і товариств виголошували свої промови.

Від української кооперації промовляв голова Ревізійного Союзу Українських Кооператив інж. Ю. Павликовський. Він почав промову такими словами:

“В найглибшій пошані клоню голову перед прапором “Просвіти”.

“Думки, які ворущать наші душі, ледве, чи зможуть відзеркалити почування, якими світ української кооперації і всього народнього господарства зустрічає і вітає “Просвіту” у великім її дні ювілею”. А далі підмітив найважливіші моменти з сороклітньої діяльності “Просвіти” на економічному полі, поки не народилися наші фахові господарські централі так, як: “Народна Торговля”, “Маслосоюз”, “Центросоюз”, “Центробанк”, “Сільський Господар” і ціла мережа філій, відділів, кооператив і круж-

ків, враз із організованою сіткою приватного українського купецтва і українських промисловців.

**

Святкуючи сьогодні золотий ювілей “Просвіти” в Порт Артурі і згадуючи про 90-ліття “Просвіти” взагалі, згадка про працю матірнього Т-ва “Просвіти” у Львові хай буде для нас не тільки гарним спомином, але й наукою, як можна і як треба при допомозі “Просвіти” та інших культурно-освітніх товариств допомогти кожній українській одиниці в Канаді, або іншій частині земної кулі, де живуть українці в діяспорі, зокрема як можна допомогти молодому поколінню стати самодіяльними і свідомими своїх прав і обов’язків членами української спільноти.

Пам’ятаймо, що в “Просвіті” і знанні є зброя перемоги, або, як казав поет:

Хоч би й гнобив нас враг і закував в кайдани,
І насилою взяв від нас усе добро,
То не тривкий цей біль, не вічні наші рани,
Як нове світло в нас у грудях зацвіло!

І хоч би всі враги і всі гармати світа!
Безсильних нас ось тут, мов муром обвели, —
Як свідомости міць розбудить в нас освіта,
Ми замки їх зірвем, зруйнуем їх вали!

Чому? — питає хтось. Тому, що **“в силі духа перемога і щастя народу”**.

Вінніпег, 22 жовтня 1959 р.

НАЙБІЛЬША НАДІЯ НА ПОСТУП ЛЮДСТВА — В КООПЕРАЦІЇ

Під час коли в конкуренційній системі переважав і буде переважати клич "ДІЛИ І ПАНУЙ", підставою кооперації все була і буде ЄДНІСТЬ, основана на дружбі, добрій волі і взаємному добробуті.

Тому піддержуйте кооперацію! Вступайте в члени!

Користайте з обслуг! Жадайте інформацій!

**CARPATHIA CREDIT UNION
SOCIETY LTD.**

862 Main Street

Winnipeg, Man.

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
СЕРІЯ: ЛІТОПИС УВАН

- Ч. 1 — 9 — вичерпано.
Ч. 10 — Д. Дорошенко: **Розвиток української науки під прапором Шевченка**, Вінніпег, 1949.
Ч. 11 — К. Антонович: **Роля української жінки в праці У.В.У.**, Вінніпег, 1953.
Ч. 12 — Яр. Рудницький: **Українські бібліотеки в Канаді**, Вінніпег, 1954.
Ч. 13 — В. Безушко: **Видання УВАН 1945—1955**, Вінніпег, 1955.
Ч. 14 — Яр. Рудницький: **Бібліотека Читальні Просвіти в Вінніпегу**. Вінніпег, 1956.
Ч. 15 — Яр. Рудницький: **Бібліотека Товариства "Просвіта" в Форт Вілліямі, Онтаріо**, Вінніпег-Форт Вілліям, 1957.
Ч. 16 — Яр. Рудницький: **Найближчі завдання .Шевченкознавства**. Вінніпег, 1958.
Ч. 17 — Ф. Богдан: **Бібліотека Взаємної Помочі й українська книжка в Ванкувері**. Вінніпег - Ванкувер, 1959.
Ч. 18 — А. Качор: **Роля "Просвіти" в економічному розвитку Західної України**. Вінніпег, 1960.

Ціна випуску: 50 ц.

З а м о в л я т и :

UVAN,

Box 3597, Sta. B.   Winnipeg 4, Man., Canada.